

Bruno Korea Gajski*

Diplomacija Nezavisne Države Hrvatske – akteri i procesi

Sažetak

Autor iznosi ključne postupke diplomacije Nezavisne Države Hrvatske: od ustrojstva ministarstva vanjskih poslova u travnju 1941. do zadnjih pokušaja spašavanja NDH u svibnju 1945. U članku su prezentirani svi relevantni događaji za diplomaciju NDH s naglaskom na najvažnije aktere u pojedinim diplomatskim akcijama. Navedeni su svi ministri vanjskih poslova koji su bili na čelu ministarstva, njihove diplomatske aktivnosti te razlozi njihove smjene ili ostavke. Članak također daje uvid u krajnju zavisnost ustaškog režima prema fašističkim saveznicama, Njemačkoj i Italiji – obrađujući odnos sa svakom od njih posebno. Učestalo mijenjanje ministara vanjskih poslova i poslanika u najvažnijim državama za NDH izraz je visoke nestabilnosti i podčinjenosti ustaškog režima okupacijskim silama.

Ključne riječi: NDH, diplomacija NDH, ministarstvo vanjskih poslova NDH, Mladen Lorković, Rimski ugovori.

Uvod

Rad obrađuje ključne postupke diplomacije Nezavisne Države Hrvatske od ustrojstva ministarstva vanjskih poslova u travnju 1941. do zadnjih pokušaja spašavanja NDH u svibnju 1945. Cilj je rada dati pregled diplomatskih aktivnosti i najvažnijih aktera uključenih u pojedine diplomatske akcije Nezavisne Države Hrvatske. Rad također daje uvid u krajnju zavisnost ustaškog režima prema fašističkim saveznicama – Njemačkoj i Italiji. U radu se analizira učestalo mijenjanje ministara vanjskih poslova i poslanika koje proizlazi iz manjka suverenosti i podčinjenosti ustaškog režima prema okupacijskim silama. Navedeni su svi ministri vanjskih poslova koji su bili na čelu ministarstva, njihove diplomatske aktivnosti te razlozi njihove smjene ili ostavke.

Ministarstvo vanjskih poslova NDH uspostavio je i organizirao, najprije u funkciji državnog tajnika, a potom u funkciji ministra, Mladen Lorković. Ministarstvu je u početku na raspolaganju bio mali broj osoblja iz diplomacije bivše Kraljevine Jugoslavije, pa se novoustrojeno ministarstvo nužno moralo osloniti na diplomatsko-činovničke

* Bruno Korea Gajski, mag. polit., Libertas međunarodno sveučilište, bkorea@libertas.hr

strukture iz različitih zvanja. Rad daje pregled diplomatskih i konzularnih predstavništava koje je NDH imala u inozemstvu te poslanika u tim zemljama. Konačno, u radu se aktualizira pitanje suverenosti te političke i ekonomske podčinjenosti NDH prema okupacijskim silama.

Na samom početku potrebno je istaknuti da su se njemački emisari nekoliko dana prije ulaska njemačke vojske u Zagreb trudili privoljeti Vladka Mačeka da Hrvatska seljačka stranka formira separatističku i kolaboracionističku vladu u Hrvatskoj, no u tome nisu uspjeli. Maček se nije želio kompromitirati suradnjom s Nijemcima i Talijanima, računajući na to da će HSS zadržati ugled i utjecaj u narodu dok rat traje (Jelić-Butić, 1983: 24–26). Međutim, proglašenjem NDH Maček je dao najvažniju izjavu: pozvao je „sav hrvatski narod da se novoj vlasti pokorava”, a sve pristaše HSS-a koji su na upravnim položajima „da iskreno surađuju s novom narodnom vladom” (Jelić-Butić, 1978: 70).

Po svojim osnovnim karakteristikama proglas Slavka Kvaternika od 10. travnja predstavljao je početni čin u uspostavi Nezavisne Države Hrvatske. No, formalno proglašenje NDH bila je akcija koju su ustaše samo nominalno provodili jer su u tome ovisili isključivo o Nijemcima. To znači i da je akt proglašenja NDH bio obavljen u sklopu njemačkog plana razbijanja Kraljevine Jugoslavije. U samom tekstu ta je činjenica nedvojbeno istaknuta riječima da je „volja našeg saveznika” bila bitan čimbenik proglašenja. Neposredno prije odlaska iz Italije za Zagreb, Pavelić je primio Mussolini. *Duce* je u budućem Poglavniku vidio svog „izravnog eksponenta koji se nalazi na putu konkretnog izvršenja prihvaćenih obaveza, a Pavelić je bio svjestan da mu je potrebna njegova podrška i pomoć” (Jelić-Butić, 1978: 81). Ustaška skupina, koja je brojila oko 250 ljudi, s Pavelićem na čelu krenula je 11. travnja uvečer iz Italije. Pavelić je 15. travnja u ranim jutarnjim satima stigao u Zagreb. Prva Hrvatska državna vlada proglašena je dan poslije, a Poglavnik je preuzeo mjesto predsjednika i ministra vanjskih poslova (usp. Jelić-Butić, 1978: 81–82; Matković, 2002: 53–68; Krizman, 1983a: 377–416; Goldstein, 2008: 210–216; Tomasevich, 2010: 55–66; Krizman, 1981: 5–7).

Pitanje priznanja Nezavisne Države Hrvatske

Ustaškom je vodstvu bilo iznimno važno da odmah nakon proglašenja nove države dobije od Njemačke i Italije formalno priznanje. Kvaternik je neposredno nakon proglašenja uputio posredstvom opunomoćenika vlade Trećeg Reicha Edmunda Veessenmayera telegram *Führeru* s molbom za priznanje NDH. Molbu je temeljio na tome da je na legalan način preuzeo vlast od Mačeka, da u zemlji vlada red i mir te da postoji uska suradnja s njemačkim vojnim vlastima. U brzopjavu koji je Pavelić iz Rima uputio Hitleru težište se pak stavlja na izraze zahvalnosti i odanosti *Führeru* zbog ulaska njemačke vojske u Hrvatsku. Uz to, Pavelić naglašava da će NDH vezati svoju buduć-

nost s novim europskim poretkom koji su stvorili Hitler i Mussolini. Treći Reich nije isticao nikakve posebne uvjete oko službenog priznanja, stoga je Berlin želio da se ta formalnost što prije obavi. Joachim von Ribbentrop, njemački ministar vanjskih poslova, već je 13. travnja obavijestio Veesenmayera da su Kvaternikov i Pavelićev telegram primljeni te da je Njemačka spremna priznati NDH pod ustaškim vodstvom. S druge strane, Kraljevina Italija načelno se složila s potrebom priznanja, ali je postavila pitanje razgraničenja na istočnojadranskoj obali. Premda je njemačkom ambasadoru u Rimu priznao da se neosporno radi o području Hrvatske, Mussolini je ipak istaknuo da u vezi s Dalmacijom neće popuštati. Prema tome, talijanska je strana pitanje priznanja NDH vezala uz talijanske aspiracije prema istočnojadranskoj obali, težeći da tako osigura određeno jamstvo (Jelić-Butić, 1978: 81–82; Krizman, 1983a: 419–429).

Njemački Reich i Kraljevina Italija priznali su Nezavisnu Državu Hrvatsku 15. travnja, a priznanje je formalizirano telegramima koje su *Führer* i *Duce* poslali Paveliću. Indikativno je što je u oba dokumenta o priznanju unesena identična formulacija o tome da će se pitanje granica riješiti u „slobodnoj izmjeni misli” između zainteresiranih strana.¹

Preko Berlina Pavelić je također uputio telegram s molbom za priznanje Nezavisne Države Hrvatske bugarskom caru Borisu, mađarskom namjesniku admiralu Miklósu Horthyju, rumunjskom šefu države Ionu Antonescuu te slovačkom predsjedniku Jozefu Tisou. Već u travnju 1941. NDH su priznale Bugarska, Mađarska i Slovačka, a u svibnju Rumunjska. U lipnju su to učinili Španjolska i Japan, u srpnju Danska, Finska i Nacionalna Kina s glavnim gradom u Nankingu,² a u kolovozu Mandžurija (Mandžukou). Osim tih zemalja, Nezavisnu Državu Hrvatsku nije priznala ni jedna druga država.³ Važno je naglasiti da su sve države koje su je priznale bile vezane uz sile Osovine (Krizman, 1983a: 429–437; Krizman, 1983b: 180; Jelić-Butić, 1978: 83–96; Matković, 2002: 69–72; Mursalo, 2005: 115).

Vodstvo NDH uvelike se trudilo dobiti priznanje i drugih država. Ustaško je vodstvo osobito težilo tomu da se odnosi s Državom Vatikanskog Grada što više razviju pa je nastojalo da je prizna i Vatikan. Međutim, do toga formalno nikad nije došlo. Pavelić je čak u svibnju 1941., za vrijeme svog boravka u Rimu, posjetio papu Pija XII. Iako je Vatikan pokazao volju da održava određene službene kontakte s NDH, ipak nije bio

¹ „Njemačka vlada će se radovati, da će se o granicama nove države sporazumjeti s hrvatskom narodnom vladom u slobodnoj izmjeni misli” i „Fašistička Italija radovat će se, što će se s narodnom hrvatskom vladom u slobodnoj razmjeni misli sporazumjeti o određivanju granica nove Države, kojoj talijanski narod želi svu sreću” (Matković, 2002: 283).

² Japanska Kina.

³ Drezga (1945) navodi da je tijekom 1943. još nekoliko marionetskih država (režima) Japana priznalo NDH: u travnju je to učinio Tajland, u kolovozu Burma, u listopadu Filipini, a u studenom Azad Hind.

spreman prekinuti diplomatske veze s jugoslavenskom izbjegličkom vladom u Londonu. Međutim, u ljeto 1941. došlo je do međusobne izmjene stalnih delegata. Vatikan je u Zagreb kao svog apostolskog legata uputio opata Giuseppea Ramira Marconeja, dok je NDH u Vatikanu uspostavio ured izvanrednog opunomoćenika. Prve kontakte sa Svetom Stolicom uspostavio je Nikola Rušinović, savjetnik poslanstva NDH u Rimu. Rušinovića je naslijedio Ervien Lobkowitz kao izvanredni opunomoćenik NDH, koji je i otvorio spomenuti ured. S obzirom na to da je vlada NDH nastojala da odnosi s Vatikanom budu na što višoj razini, opat Marcone stavljen je na listu diplomatskog kora akreditiranog u NDH pa je s ostalim diplomatskim predstavnicima prisustvovao javnim manifestacijama (Matković, 2002: 71–72; Jelić-Butić, 1978: 95).

Kao što je već spomenuto, ustaško je vodstvo nastojalo dobiti priznanje i drugih država. Iako Švicarska nikad nije priznala NDH *de iure*,⁴ Švicarska je kao neutralna država ostavila svog konzula u Zagrebu te je s NDH potpisala dva ugovora gospodarskog karaktera (Jonjić, 1999: 268–272). U svibnju 1941. Mladen Lorković podnio je zahtjev švicarskoj vladi za pristup Svjetskom poštanskom savezu s vrlo karakterističnim sadržajem. U njemu se švicarska vlada obavještava da je 10. travnja proglašena „NDH kao nova država koja je nastala na području koje narodnostno i poviestno pripada hrvatskom narodu i koje je protiv volje toga naroda bilo do toga dana u sastavu bivše Kraljevine Jugoslavije” (Jelić-Butić, 1978: 96). Potom se navode zemlje koje su do tada priznale Nezavisnu Državu Hrvatsku i na kraju zaključuje da je ona „tako postala podpuno sposobna i vrhovnička osoba međunarodnoga prava” (Jelić-Butić, 1978: 96). U travnju 1942. švicarski je konzulat u Zagrebu obavijestio vladu NDH o pozitivnom rješenju toga zahtjeva. U rujnu 1941. vlada NDH potpisala je sa švicarskom vladom sporazum o „robnom i plaćevnom prometu.” Povlastice što ih je tim ugovorom dobila, vlada NDH koristit će prvenstveno za uspostavu i održavanje stalnog trgovačkog izaslanstva u Zürichu koje je zapravo obavljalo poslove obavještajne službe (Jelić-Butić, 1978: 96; Mursalo, 2005: 115; Jonjić, 1999: 261–278; Matković, 2002: 71–72).

Prema informacijama Vladimira Židovca, poslanika u Sofiji i poslije pročelnika Općeg odjela MVP, ministar Lorković nastojao je uspostaviti diplomatske veze s još jednom neutralnom zemljom – Švedskom. Međutim, Nijemci nisu blagonaklono gledali na takve djelatnosti, stoga je Lorković to navodno radio u tajnosti. Razvoj ratnih prilika nakon 1942. i Lorkovićeva smjena zaustavili su tu inicijativu (Mursalo, 2005: 116). Bilo je pokušaja ustaškog režima i za uspostavom diplomatskih odnosa s Turskom. Prvi ozbiljniji pregovori između predstavnika NDH i Turske odigrali su se ujesen 1941. u Sofiji u kojima je sudjelovao poslanik NDH u Bugarskoj Vladimir Židovec. Turska je u to vrijeme bila zainteresirana za spomenute pregovore jer se u tom trenutku poraz Sovjetskog Saveza činio vrlo izglednim. NDH je tijekom 1941. i 1942.

⁴ Više o pokušajima dobivanja priznanja NDH *de facto* od strane Švicarske vidi Jonjić (1999: 261–278).

u Tursku poslala nekoliko misija koje su za cilj imale ishoditi tursko priznanje i uspostavu diplomatskih odnosa između Nezavisne Države Hrvatske i Turske.⁵ Međutim, s obzirom na to da se ratna situacija postupno mijenjala u korist Saveznika, Turska je pokazivala sve veći otklon za priznavanje NDH (Mursalo, 2005: 116; Kisić Kolanović, 2003: 213–218).

Ustrojstvo ministarstva vanjskih poslova NDH

Ministarstvo vanjskih poslova NDH nalazilo se na današnjem gornjogradskom Trgu svetog Marka, a ondašnjem Trgu Stjepana Radića br. 3 u Zagrebu. Ministarstvo vanjskih poslova NDH osnovano je zakonskom odredbom od 24. lipnja 1941. i tada je određen djelokrug njegovog rada. Djelokrug Ministarstva odnosio se na sve poslove vezane za vanjsku politiku: osnivanje predstavništava u inozemstvu, održavanje političkih odnosa sa inozemstvom, zaštitu prohibitika NDH i njezinih državljana prema inozemstvu, prikupljanje političke građe i njezino razrađivanje, prikupljanje tiskovnih podataka, vanjsko-politički nadzor dojavnih ureda, radijske službe i novinstva, nadzor Izvještajnog ureda MVP-a, praćenje razvoja međunarodnog prava, suradnju kod sklapanja međunarodnih ugovora, izradu punomoći za potpisivanje međunarodnih ugovora, čuvanje međunarodnih ugovora i diplomatskih isprava i kulturnu suradnju s inozemstvom (Mursalo, 2005: 114–115).

U njegovim začecima Ministarstvu vanjskih poslova NDH na raspolaganju je bio mali broj osoblja iz diplomacije propale Kraljevine Jugoslavije pa se novoustrojeno Ministarstvo nužno moralo osloniti na diplomatsko-činovničke strukture iz različitih zvanja. Stožerno mjerilo odabira diplomatskog osoblja MVP-a NDH bilo je oslanjanje na osobe „nacionalno čiste i izgrađene, sa širom europskom naobrazbom i potrebnim životnim iskustvom, a prije svega sa sposobnošću uočavanja i prosuđivanja političkih pitanja” (Mursalo, 2005: 115). Pavelić je poziciju ministra vanjskih poslova zadržao do završetka pregovora o razgraničenju s Italijom, dok je samo ministarstvo uspostavio i organizirao Mladen Lorković.⁶ Lorković je 19. travnja imenovan državnim tajnikom Ministarstva vanjskih poslova, pa je na diplomatskom sektoru odmah započeo organizacijsku djelatnost, određujući poslanstva i konzulate NDH i odabirući poslanike i

⁵ Više o pokušajima uspostave diplomatskih odnosa NDH i Turske vidi Kisić Kolanović (2003: 213–224).

⁶ Mladen Lorković (1909. – 1945.) dolazi iz visokoobrazovane građanske obitelji. Unuk je Blaža Lorkovića, rektora Sveučilišta u Zagrebu i sin Ivana Lorkovića, pravnika, političara i saborskog zastupnika. Njegova braća su bila Blaž Lorković, poslanik NDH u Bratislavi, Radoslav Lorković, upravitelj Državnog ureda za oblikovanje cijena i nadnica pri Ministarstvu obrta, veleobrta i trgovine, Zdravko Lorković, čuveni biolog te sestra Vlasta Debelić (rođ. Lorković), pijanistica i pedagoginja (v. Dizdar et al., 1997).

diplomatsko osoblje. Pavelić ga je imenovao ministrom vanjskih poslova 9. lipnja 1941. (Kisić Kolanović, 1998: 32–35).

Zakonskom odredbom od 9. kolovoza 1941. prvi je put definirana struktura Ministarstva i detaljnije djelovanje njegovih odjela. Tijekom 1942. nadstojnik glavne državne blagajne Rafael Landikušić (1942) uređuje *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli NDH* u kojem navodi da je ustrojeno Ministarstvo vanjskih poslova. Odjeli ministarstva bili su: opći, politički, pravni odjel, odjel za novinstvo, tisak i kulturne veze te konzularno-gospodarski odjel. Na čelu svakog odjela bio je pročelnik. U početnom razdoblju Ministarstva odjeli su imali različite odsjeke. U općem su bili sadržani: tajništvo ministra, protokol, računsko-gospodarstveni odsjek. U političkom odjelu bili su opći politički odsjek, odsjek za političke odnose s romanskim zemljama, odsjek za političke odnose s germanskim zemljama, odsjek za političke odnose sa Podunavljem, odsjek za političke odnose sa Balkanom i odsjek za održavanje granične crte. U pravnom odjelu nalazio se odsjek za pravnu pomoć, a u odjelu za novinstvo, tisak i kulturne veze odsjek za novinstvo i odsjek za kulturne veze. U konzularno-gospodarskom odjelu bili su konzularni odsjek, gospodarski odsjek, pomoćni ured, urudžbeni zapisnik i otpravništvo. Osim spomenutih odjela, Landikušić (1942) navodi i računovodstvo državne riznice pri MVP-u te dva povjerenstva: povjerenstvo za razgraničenje između NDH i Kraljevine Italije te središnje Hrvatsko-njemačko povjerenstvo za razgraničenje. Ministar Lorković naredbom od 22. ožujka 1943. provodi detaljniju organizaciju Ministarstva, po kojoj u Ministarstvu postoji i državno tajništvo, samostalan ured protokola i u političkom odjelu odsjek za Hrvate u inozemstvu. U općem odjelu nalazimo personalni i računovodstveni odsjek (Mursalo, 2005: 117–118).

Diplomatska i konzularna predstavništva NDH u inozemstvu postojala su jedino u Europi. Djelovalo je osam poslanstava, četiri generalna konzulata, pet konzulata, jedna konzularna agencija i stalno trgovinsko izaslanstvo u Zürichu. Poslanstva NDH bila su u Njemačkoj (Berlin), Italiji (Rim), Slovačkoj (Bratislava), Rumunjskoj (Bukurešt), Mađarskoj (Budimpešta), Finskoj (Helsinki), Španjolskoj (Madrid) i Bugarskoj (Sofija). Za ustaško vodstvo su, razumljivo, najvažnija diplomatska predstavništva bila u Berlinu i Rimu. Prvi poslanik u Berlinu bio je dr. Branko Benzon, a nakon njega dr. Mile Budak, dotada ministar bogoštovlja i nastave u vladi NDH. Kada je Budak povučen kako bi bio imenovan ministrom vanjskih poslova NDH, u Berlin odlazi Stjepan Ratković. Zadnji poslanik NDH u Njemačkoj bio je dr. Vladimir Košak. U Rimu je prvi poslanik bio dr. Stijepo Perić, a zatim dr. Ante Nikšić. U Sofiji Vladimir Židovec, Stijepo Perić, Đuro Jakčin i Nikola Rušinović, a u Helsinkiju Ferdo Bošnjaković. U Budimpešti su bili Ivo Gaj, Vladimir Košak, Branko Benzon i Hakija Hadžić, u Bukureštu Edo Bulat i Branko Benzon, u Bratislavi Josip Berković i Blaž Lorković te u Madridu Petar Pejačević (Mursalo, 2005: 120–121; Matković, 2002: 71).

Generalni konzulati NDH djelovali su u Zadru, Beču, Pragu i Milanu, a konzulati su bili u Ljubljani, Rijeci, Mariboru, Münchenu i Grazu. Konzularna agencija NDH djelovala je u Beogradu, a u Zemunu konzularno predstavništvo (Mursalo, 2005: 118). Rad i djelovanje konzularnog predsjedništva NDH u Beogradu u početku su bili usko povezani s uspostavom vlasti NDH u Zemunu, kao i u istočnom Srijemu, u čemu je prilično udjela imao dr. Vjekoslav Vrančić, tada državni tajnik u Ministarstvu vanjskih poslova (Vrančić, 2006). Tihomir Vincetić obavljao je u početku dužnost vicekonzula, a poslije kao generalni konzul dolazi Ante Nikšić. Krajem 1942. na dužnosti ga zamjenjuje Ivan Gligo (Vojinović, 1995: 20). U Zürichu je djelovalo stalno trgovačko izaslanstvo na čijem je čelu bio prvo generalni konzul Peroslav Paskijević, potom Josip Milković (Jonjić, 1999: 273-275).

Što se tiče stranih diplomatskih i konzularnih predstavništva u NDH, u Zagrebu se nalazilo osam poslanstava i devetnaest konzulata. Bilo je talijansko, španjolsko, slovačko, rumunjsko, njemačko, finsko, mađarsko i bugarsko poslanstvo, a konzulati albanski, argentinski, belgijski, čileanski, danski, finski, francuski, nizozemski, talijanski, letonski, mađarski, meksički, norveški, njemački, peruanski, rumunjski, švedski, švicarski i urugvajski. Vidljivo je da je bilo konzulata zemalja koje nisu priznale NDH, ali su zatečene ratom ostale da egzistiraju. Do 1944. Japan nije imao svoje veleposlanstvo u Zagrebu već je tu funkciju obavljala njegova ambasada u Budimpešti. U veljači 1944. Japan šalje svojeg otpravnika poslova koji je tu funkciju vršio do kraja rata (Jelić-Butić, 1978: 95; Mursalo, 2005: 118-119).

Ministar Lorković istaknuo je tijekom svog govora u Saboru u veljači 1942. dvije temeljne zadaće Ministarstva vanjskih poslova.

1. Da na temelju trajnih čimbenika prostora, uljudbe i poviesti u okviru nove Europe utvrdi granice, međunarodni položaj i zadaće Nezavisne Države Hrvatske, te da prema tome odredi odnose naše nove države prema okolnom svijetu i
2. da stvori aparat, koji će gornje zadaće u djelo provoditi t.j. ustrojiti organizaciju ministarstva u središnjici i predstavništva Nezavisne Države Hrvatske u inozemstvu (Lorković, 1942: 3).

Između 1941. i 1943. Lorkovićeve se linija vanjske politike nije razlikovala od Pavelićeve, stoga među njima nije bilo većih nesporazuma. Međutim, Mladen Lorković, inače pronjemački orijentiran, nije se slagao s talijanskom politikom prema NDH, stoga ga je pod pritiskom talijanskog poslanika Casertana Pavelić u travnju 1943. razriješio dužnosti. Uz Pavelića i Lorkovića poziciju ministra vanjskih poslova NDH obnašali su još dr. Mile Budak, dr. Stijepo Perić i dr. Mehmed Alajbegović. Budak je dužnost obnašao od travnja do studenog 1943. kada se s Pavelićem sukobio oko pitanja priznanja Mussolinijeve Talijanske Socijalne Republike. Šef diplomacije potom je postao Perić koji je dužnost obnašao od studenog 1943. do travnja 1944. Perić je

razriješen dužnosti jer je naložio da se u Berlin pošalje nota nakon što su pripadnici 7. SS divizije Princ Eugen izvršili pokolj u okolici Sinja. Nakon *intermezza* od nekoliko dana ponovno s Lorkovićem na čelu ministarstva, za zadnjeg ministra vanjskih poslova NDH imenovan je u svibnju 1944. dr. Mehmed Alajbegović koji je tu dužnost vršio do zadnjeg dana NDH, odnosno do 8. svibnja 1945. (Kisić Kolanović, 1998: 46–72).

Pitanje razgraničenja NDH

Nakon proglašenja nove države jedan od osnovnih ciljeva ustaškog vodstva – tada još na čelu sa Slavkom Kvaternikom – bio je preuzimanje vlasti na što širem području. Radi se zapravo o pokušaju da novi ustaški režim što prije preuzme vlast i izvan Zagreba. Međutim, u cilju osiguranja aneksije jadranske obale, Talijani su na čitavom svom okupacijskom području sprečavali uspostavu ustaške vlasti. S druge strane, Nijemci su u prvom redu bili zainteresirani da NDH što prije osposobe za svog „izravnog eksponenta na ovom području, koji bi bio u stanju održavati se vlastitim snagama. U tom pogledu interes Nijemaca bio je skoncentriran na što uspješniju ekonomsku eksploataciju, pri čemu se u prvom planu mislilo na korištenje rudnih bogatstava” (Jelić-Butić, 1978: 85). Zbog toga su Nijemci bili voljni podržati uspostavu ustaške vlasti na svom okupacijskom području. U takvom dijametralno suprotnom odnosu prema NDH u prvim danima njezina postojanja nazirali su se znakovi budućih neslaganja i različitih interesa Talijana i Nijemaca u tom dijelu Europe (usp. Jelić-Butić, 1978: 85; Matković, 2002: 83–89; Krizman, 1983a: 439–468; Tomashevich, 2010: 274–278; Goldstein, 2008: 244–245).

Aspiracije Italije utjecale su na određivanje teritorija NDH. *Duce* je išao za izravnim pripojenjem hrvatske jadranske obale svom imperiju, pa je već 15. travnja imenovao talijanskog civilnog komesara za Dalmaciju sa zadaćom da preuzme građansku vlast. Također, već je prije same kapitulacije Kraljevine Jugoslavije dogovorena granična linija između budućih okupacijskih područja, a konkretnije je utvrđena 23. travnja. Demarkacijska linija između njemačkog i talijanskog okupacijskog područja išla je od Samobora preko Petrinje, pa cestom u pravcu Gline, Bosanskog Novog, Prijedora, Banja Luke, Jajca, Donjeg Vakufa, Travnika, Visokog i Sarajeva, a onda željezničkom prugom Prača, Ustiprača, Rudo. Sva su ta mjesta pripadala njemačkom području. Pravac demarkacijske linije neosporno govori o interesu Trećeg Reicha za eksploatacijom gospodarskog potencijala Nezavisne Države Hrvatske s obzirom na to da su glavni izvori rudnih bogatstava ušli u njemačku okupacijsku zonu (Jelić-Butić, 1978: 84–85; Tomasevich, 2010: 67–70).

Razgraničenje NDH s Njemačkom započelo je utvrđivanjem granice prema dijelu Slovenije (Donja Štajerska) koji je bio pripojen Njemačkom Reichu. Pregovori o toj granici vođeni su u Zagrebu početkom svibnja 1941. Nijemci su priznali granicu pre-

ma Štajerskoj onakvu kakva je bila 1918., a NDH je bila primorana prihvatiti izmjenu granice na tromedi na Dravi. Nova granica protezala se od „novostvorene tromede između NDH, Italije i Njemačke na obroncima Žumberačkog gorja (Plješivica), rijekom Sutlom do novostvorene tromede između NDH, Njemačke i Mađarske, koja se nalazila na Dravi, istočno od Ormoža” (Jelić-Butić, 1978: 85).

Posebnom Pavelićevom odredbom od 7. lipnja 1941., u sporazumu s *Führerom* određena je granica NDH prema okupiranoj Srbiji. Istočna granica NDH protezala se od ušća Save u Dunav uzvodnim tokom Save do ušća Drine u Savu, a onda uzvodno Drinom do ušća Brusnice u nju, potom je granica išla istočno od Drine starom granicom Bosne i Srbije iz 1908. Tom odredbom grad Zemun s okolicom trebao je ostati pod njemačkom vojnom upravom do kraja rata.⁷ Početkom listopada 1941. Nijemci su ipak prepustili istočni Srijem i Zemun ustaškoj upravi. Međutim, preuzimanjem Zemuna i okolice, NDH je preuzela i znatne ekonomske obveze prema Nijemcima. Osim podjele poljoprivrednih proizvoda, NDH se obavezala da će opskrbljivati njemačku vojsku u Zemunu i dopustiti malogranični promet prehrambenim namirnicama s Beogradom. Uskoro se pokazalo da Nijemci nisu zadovoljni ni s tako povoljnim sporazumom pa je istočni Srijem uskoro postao područje pune ekonomske eksploatacije i jedne i druge strane (Jelić-Butić, 1978: 86; Matković, 2002: 75–76).

Od svojeg početka pitanje razgraničenja Nezavisne Države Hrvatske s Kraljevinom Italijom bilo je najosjetljivije pitanje za vodstvo NDH, ali i za talijansku stranu. Aneksija hrvatskog dijela jadranske obale bio je jedan od glavnih ciljeva Kraljevine Italije, a ostvarenje tog cilja trebala je biti Pavelićeva protuusluga za dolazak na vlast. Međutim, animozitet prema fašističkom okupatoru ubrzano je poprimao sve šire razmjere u stanovništvu pa je i vlast NDH s time morala računati. Podređivanje interesima i zahtjevima okupatora svodio je na minimum mogućnost bilo kakvog pouzdanijeg unutrašnjeg oslonca ustaškom režimu. Pavelić je nastojao što više odužiti s pitanjem utvrđivanja granica s Italijom. S tom taktikom upoznao je i Nijemce računajući na njihovu podršku. „Vojnički interesi Trećeg Reicha na području NDH utjecali su na pažnju Nijemaca prema pitanju razgraničenja NDH i Italije” (Jelić-Butić, 1978: 87). Hitler je bio svjestan osjetljivosti pitanja Jadrana i Mussolinijeve želje za utjecajem u NDH. Međutim, iz instrukcija koje je davao vidljivo je da nije želio da taj problem optereti dobre savezničke odnose Italije i Njemačke (Jelić-Butić, 1978: 86–87).

Pregovori između Italije i Nezavisne Države Hrvatske odvijali su se diplomatskim putem preko posebnog opunomoćenika talijanske vlade Raffaela Casertana. Pavelić je

⁷ Takvo rješenje Nijemci su zagovarali iz ekonomskih i vojnostrateških razloga: inzistirali su da istočni Srijem ostane u sastavu svog ekonomskog područja te također zbog važnosti zemunskog aerodroma (Jelić-Butić, 1978: 85–86).

pregovarao s talijanskim ministrom vanjskih poslova, grofom Cianom, 25. travnja u Ljubljani i s Mussolinijem 7. svibnja u Tržiču. Tijekom tih pregovora sva su se granična pitanja gotovo potpuno razjasnila. Postignut je dogovor o uspostavi personalne unije, odnosno talijanski kralj Vittorio Emanuele III. prihvatio je ponudu krune koju mu je poglavnik ponudio. Za nosioca te krune je određen vojvoda od Spoleta. U Rimu je Pavelić 18. svibnja 1941. s Mussolinijem potpisao Rimske ugovore koji su se sastojali od triju dokumenata. Prvim, *Ugovorom o određivanju granica između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije*, Italija je dobila najrazvijeniji dio hrvatske obale. Italija je pripojila bivše kotare Kastav, Sušak (izuzevši općine Hreljin, Dol – Bakarac i Kraljevica – Šmrika), Čabar, dio delničkog kotara, grad Bakar, zatim otoke Krk, Rab, zadarsko otočje i niz manjih otoka, područje uz obalu od Jablanca do rta Privlake, a odatle kopnom do Novigradskog mora, zahvativši Bukovicu, obuhvaćajući čitavo područje Šibenika, Trogira i grad Split s predgrađima, nadalje otoke Čiovo, Drvenik, Šoltu, Vis, Biševo, Sveti Andrija, Jabuku i niz manjih susjednih te Korčulu i Mljet. Granica se dalje nastavljala na području koje je obuhvaćao bivši kotar Boka Kotarska. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj prepušten je teritorij daleko manje važnosti u gospodarskom, strateškom i pomorskom pogledu. Dobila je izlaz na more u podvelebitskom dijelu Hrvatskog primorja i na prostoru od Omiša do Dubrovnika. Od otoka je dobila Brač, Hvar, Pag te nekoliko manjih (Šipan, Šćedro, Maon, Lokrum, Lopud i Koločep). Najjače pomorske luke bile su joj Metković i Gruž, dakle one koje nisu imale razvijeniju vezu sa zaleđem.⁸

Drugim dokumentom, pod nazivom *Sporazum o pitanjima vojničkog značaja koja se odnose na jadransko-primorsko područje*, Nezavisna Država Hrvatska obvezala se da na prepuštenom obalnom području neće graditi nikakve vojne objekte ni držati ratnu mornaricu, izuzevši nekoliko jedinica potrebnih za policijsku i financijsku službu. I konačno, trećim dokumentom, *Ugovorom o jamstvu i suradnji između Kraljevine Hrvatske i Kraljevine Italije*, precizira se politički odnos između Nezavisne Države Hrvatske i Kraljevine Italije kojim Italija preuzima jamstvo političke nezavisnosti Kraljevine Hrvatske i njezine teritorijalne cjelovitosti. Tim je dokumentom NDH potpuno izgubila slobodu diplomatskog djelovanja jer se obvezala da neće preuzimati međunarodne obaveze koje bi se kosile s talijanskim jamstvima. U službenoj vijesti o sklapanju Rimskih ugovora navodi se da je uspostavljena Kraljevina Hrvatska te je za nositelja krune određen vojvoda od Spoleta. Kao konkretna posljedica Rimskih ugovora osnovan je Guvernorat Dalmacije sa sjedištem u Zadru, a na njegovu čelu nalazio se guverner koji je bio neposredno podređen Mussoliniju (v. više u Kisić Kolanović, 2001: 102–103; Krizman 1983a: 468–471; Matković, 2002: 72–74; Goldstein, 2008: 237–238 i Tomasevich, 2010: 269–271).

⁸ O Rimskim ugovorima v. Kisić Kolanović (2001: 98–102), Jelić-Butić (1978: 86–89), Krizman (1983a: 439–474), Matković (2002: 72–78), Tomasevich (2010: 267–273) i Gajski (2015: 47).

Važno je naglasiti da su Rimski ugovori znatno pridonijeli razjašnjavanju dotadašnjeg još neodređenog međunarodnog položaja Nezavisne Države Hrvatske. U punoj mjeri pokazali karakter talijanskih aspiracija i želju za utjecajem u novoj državi. Kraljevina Italija nije bila samo zainteresirana za formalno-pravnu potvrdu svojih teritorijalnih pretenzija, već je otvoreno pokazala da želi biti što više involvirana u politici NDH. Bez obzira na to kako je Njemačka gledala na reguliranje odnosa između Italije i NDH, u tom trenutku Berlin nije pokazivao veću zainteresiranost za situaciju (Kisić Kolanović, 2001: 104–108).

Osim s Italijom, sporna granična pitanja tijekom cijelog svog postojanja NDH je imala i sa susjednom Mađarskom. U ljeto 1941. ministar vanjskih poslova Mladen Lorković bio je zaokupljen diplomatskim sporom s Budimpeštom oko Međimurja. Tijekom Travanjskog rata Mađarska je vojska okupirala Međimurje te je ono *de facto* pripojeno Mađarskoj. U diplomatskim kontaktima između Mađarske i NDH, Pavelić se pozivao na svoj sporazum s mađarskom revizionističkom ligom iz 1933. (iz doba emigracije), prema kojem je Međimurje trebalo pripasti ustašama. Nakon 10. travnja, dotadašnji mađarski generalni konzul u Zagrebu Laszlo Bartok, prema instrukcijama svoje vlade uvjeravao je ustaško vodstvo da ulazak mađarskih trupa u Međimurje predstavlja isključivo strateški značaj te da Budimpešta priznaje to područje kao sastavni dio NDH. U razgovoru s Pavelićem, Bartok – sada već u svojstvu mađarskog otpremnika poslova u NDH – istaknuo je kako Mađarska traži slobodan pristup do Sušaka. Međutim, Rimski ugovori znatno su utjecali na obrat u dotadašnjim odnosima oko razgraničenja Mađarske i NDH. U Budimpešti je ocijenjeno da je propušten najpovoljniji trenutak u pogledu dobivanja pristupa moru. Zbog toga je došlo do zaoštavanja odnosa u vezi s Međimurjem. U lipnju je u Zagrebu mađarska delegacija tijekom pregovora o razgraničenju predložila da granica bude kakva je bila do 1918., odnosno da Međimurje pripadne Mađarskoj. Predloženo je također i sklapanje sporazuma kojim bi Mađarska imala pristup Jadranskom moru preko teritorija NDH, no pregovori su završeni bez rezultata. S obzirom na poraz koji je diplomacija NDH doživjela oko razgraničenja s Kraljevinom Italijom, vlada NDH nastojala je pokazati znatnu nepopustljivost po pitanju Međimurja. I sam Berlin, koji je dosad podržavao teritorijalne aspiracije Mađarske prema Kraljevini Jugoslaviji, zauzeo je u pogledu Međimurja neutralan stav, prepustajući rješenje tog pitanja dogovoru dviju zainteresiranih strana. Nakon neuspjelih pregovora, zapovjednik Čakovca proklamirao je 10. srpnja 1941. priključenje Međimurja Mađarskoj. Na protestnu notu, koju je NDH istog dana uputila, Budimpešta je odgovorila da se radi o historijskom pravu Mađarske na Međimurje. Italija i Njemačke nisu se smatrale dužnima reagirati. Postalo je jasno da se vlada NDH suočila s još jednim neuspjehom (Jelić-Butić, 1978: 93–94; Krizman, 1986: 82–92; Mursalo, 2005: 119).

Odnos Nezavisne Države Hrvatske s Njemačkom

Hitler je već 12. travnja, u svrhu zaštite njemačkih vojnih interesa, u Zagreb uputio generala Edmunda Glaisea von Horstenaua, prvo kao njemačkog generala u Zagrebu, a potom kao njemačkog opunomoćenog generala u Zagrebu.⁹ Za poslanika i opunomoćenog ministra Trećeg Reicha u NDH nacistički ministar vanjskih poslova von Ribbentrop Hitleru je predložio SA *Obergruppenführera* Siegfrieda Kaschea,¹⁰ a za savjetnika poslanstva nekadašnjeg austrijskog generalnog konzula Herberta von Trol-Oberfella, koji je dobro poznao prilike u Hrvatskoj te je čak govorio hrvatski jezik. Hitler je 19. travnja imenovao Siegfrieda Kaschea za njemačkog poslanika u Zagrebu, a već 22. travnja Kasche je predao vjerodajnice (Matković, 2002: 164–165).

Za prvog poslanika NDH u Berlinu, kako je već istaknuto, imenovan je dr. Branko Benzon, liječnik i germanofil. Njegov je zadatak prije svega bio da uvjeri njemačku stranu da je njihov interes postojanje i jačanje NDH, jer njezinim teritorijem prolaze prometne linije od najveće gospodarske važnosti za Treći Reich. Također, Benzon je NDH morao prikazati i kao važnu prijateljsku državu radi paraliziranja talijanskih aspiracija na istočnoj obali Jadrana. Međutim, Benzon se nije dobro snašao u diplomatskim aktivnostima. Učestalo je bio neodmjeren i netaktičan u izjavama i pojedinim postupcima, pa su u Zagreb stizali prigovori (Krizman, 1986: 203). Pavelić je u listopadu 1941. opozvao Benzona,¹¹ a za novog poslanika u Berlinu imenovao Milu Budaka. Budak je na toj dužnosti ostao do 23. travnja 1943. kada odlazi u Zagreb na novu dužnost ministra vanjskih poslova, dok u Berlin u svibnju odlazi Stjepan Ratković. Ratković ostaje na dužnosti poslanika do ožujka 1944. kada je na osobni zahtjev razriješen dužnosti. Zadnji poslanik NDH u Berlinu bio je Vladimir Košak, od 30. ožujka 1944. do kapitulacije Trećeg Reicha (Krizman, 1986: 203–208; Matković, 2002: 166).

Mladen Lorković na svoju prvu vanjsku misiju kao ministar vanjskih poslova odlazi u Veneciju gdje je 15. lipnja potpisao pristupanje NDH Trojnom paktu. Time je Nezavisna Država Hrvatska i formalno ušla u krug protoka politike sila Osovine. Nekoliko mjeseci poslije, 25. studenog 1941., prilikom proslave druge godišnjice pakta, Lorković je u Berlinu potpisao i pakt protiv Kominterne pri čemu ga je primio osobno Hitler (Krizman, 1983a: 501–504).

⁹ Edmund Glaise von Horstenau bio je izravno podređen vrhovnom zapovjedništvu Wehrmachta, a zadaća mu je bila da vladu NDH savjetuje pri stvaranju vlastite vojske te da pred njom zastupa interese njemačkih trupa (Glaise von Horstenau, 2013).

¹⁰ Siegfried Kasche bio je istaknuti pripadnik Nacionalsocijalističke stranke i njezinih jurišnih odreda (SA), tek u Zagrebu prvi put ulazi u diplomatsku službu.

¹¹ Mursalo navodi da je Benzon opozvan nakon pijanke u berlinskom baru gdje je učinjena šteta od 10 000 maraka. Benzon je od početka 1942. bio poslanik NDH u Bukureštu, a potom od 1944. do kraja rata u Budimpešti (2005: 120).

Nadalje, na dan napada Trećeg Reicha na Sovjetski Savez, 22. lipnja 1941., vlada NDH donijela je odluku o zatvaranju generalnog konzulata SAD-a u Zagrebu i obustavi njegove djelatnosti. Tri dana prije takvu je odluku donijela i nacistička vlada za američke konzulate u Njemačkoj, Belgiji, Francuskoj, Norveškoj, Luksemburgu, Nizozemskoj, Grčkoj i Srbiji, odnosno u zemljama koje je do tada okupirao njemački ratni stroj. Obrazloženje ustaškog vodstva bilo je da „NDH kao članica Trojnog pakta ne može dopustiti dalje djelovanje ustanove koja je na nedopušten način pomagala ratne protivnike sila Osovine” (Matković, 2002: 173). Nakon napada Japana 7. prosinca 1941. na Pearl Harbour, uslijedila je objava rata Njemačke i Italije SAD-u. Ministarstvo vanjskih poslova Trećeg Reicha pozvalo je tada sve članice Trojnog pakta da učine isto. Pavelić je 14. prosinca sazvao hitnu sjednicu vlade na kojoj su prisustvovali svi poslanici stranih država akreditiranih u NDH. Poglavnik je tom prilikom pročitao odluku kojom NDH proglašava rat Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji (Krizman, 1986: 236–243; Kisić Kolanović, 1998: 32–40; Matković, 2002: 164–173).

Poglavnik Pavelić se s *Führerom* Trećeg Reicha susreo četiri puta. Prvi put 6. lipnja 1941. u Berghofu.¹² Pavelić se prvo sastao s ministrom vanjskih poslova von Ribbentropom, a zatim s Hitlerom. Razgovor se vodio o graničnim pitanjima, političkim pitanjima (pristupanje NDH Trojnom paktu i preuzimanje 175 000 Slovenaca iz Donje Štajerske te kako „odstraniti” u Nedićevu Srbiju isti broj Srba iz NDH), gospodarskim odnosima te odnosima NDH i Kraljevine Italije. Drugi sastanak Pavelića i Hitlera zbilo se u *Führerovu* Glavnom stanu u Vinici (Ukrajina), 23. rujna 1942. Sastanku u štabu prisustvovali su, između ostalih, ministar vanjskih poslova Trećeg Reicha von Ribbentrop i poslanik Trećeg Reicha u Zagrebu Kasche. Hitler je na sastanku istaknuo da Njemačka na prostoru NDH nema politički interes, nego da je samo zainteresirana da u miru izgrađuje svoje privredne odnose s NDH. „Zainteresirana je za njezino prirodno blago, odnosno eksploataciju boksita i nafte” (Krizman, 1986: 408). Zbog toga Njemačka, tvrdio je Hitler, želi umirujuće djelovati na prilike u NDH. U nastavku sastanka, razgovor je usmjeren na pitanje talijanskog naoružavanja četnika što je Hitler ocijenio kao potencijalno opasno. Do trećeg susreta došlo je između operacije Weiss i operacije Schwarz u proljeće 1943. Hitler i Pavelić susreli su se 27. travnja 1943. u dvorcu Klessheim kraj Salzburga.¹³ Hitler je tada ponovno naglasio da Njemačka ima samo jednu hitnu želju – vidjeti NDH smirenu. To bi automatski značilo osigurati

¹² U pratnji poglavnika bili su dr. Andrija Artuković (ministar unutarnjih poslova), dr. Mladen Lorković (tada još uvijek na dužnosti državnog tajnika za vanjske poslove), general Vladimir Laxa (feldmaršal-lajtnant), dr. Vladimir Košak (državni sekretar u ministarstvu za narodno gospodarstvo), dr. Vjekoslav Vrančić, Ivan Werner (zagrebački gradonačelnik), Mato Jagatić, Adolf Sabljak (pukovnik) i još šest ustaša kao pratnja (Krizman, 1983a: 479).

¹³ Pavelić je nekoliko dana prije, 23. travnja, smijenio Mladena Lorkovića s pozicije ministra vanjskih poslova, a imenovao na to mjesto dotadašnjeg poslanika u Berlinu Milu Budaka.

liferaciju boksita i osloboditi njemačke jedinice za druge zadatke. Zadnji susret dvojice diktatora zbio se u izrazito pogoršanoj političkoj i vojnoj situaciji za sile Osovine. Prebacivanje Rumunjske na stranu Saveznika 23. kolovoza 1944. nastupa radikalni obrat na jugoistoku te nezadrživo raste podrška Narodnooslobodilačkom pokretu diljem jugoslavenskog prostora. Sastanak je održan 18. rujna 1944. u *Führerovu* Glavnom stanu u Istočnoj Pruskoj (*Wolfschanze*). Pavelićeva je pratnja, između ostalih, bio i tadašnji ministar vanjskih poslova Mehmed Alajbegović. Rasprava je vođena o teškom položaju Trećeg Reicha na svim bojištima te o političkoj situaciji u NDH (uklanjanje ministara Lorkovića i Vokića)¹⁴ te također o vojnoj situaciji (o jačanju NOB-a) (Krizman, 1983c: 150–161).

NDH je, kako je već istaknuto, trebala ispuniti znatne obveze prema svojim zaštitnicima – Nijemcima i Talijanima. Zadovoljavanje konkretnih ekonomskih interesa Njemačke i Italije kao okupacijskih sila, sve se više manifestiralo kao jedan od bitnih zadataka ustaškog režima. Ekonomski sporazumi sklopljeni između NDH i Trećeg Reicha ukazivali su na nedvojbenu podređenost NDH zahtjevima nacističke okupacijske sile. Prije rata Kraljevina Jugoslavija imala je značajno mjesto u planovima Nijemaca u cilju jačanja svoje industrije, stoga je NDH preuzela tu ulogu. Interes za eksploatacijom nekih vrlo važnih ruda (boksit, željezo, nafta) i postojećih važnijih industrijskih kapaciteta, što su se nalazile na području NDH, Nijemci su vrlo konkretno pokazali odmah nakon razbijanja Jugoslavije (Jelić-Butić, 1978: 124–126; Tomesevich, 2010: 276).

Ekonomska podređenost Nezavisne Države Hrvatske interesima Trećeg Reicha formalizirana je prvim privrednim ugovorom između dviju strana iz svibnja 1941. Tim sporazumom vlada NDH obvezala se da će uzeti u obzir njemačke privredne interese, među kojima u prvom redu neograničeno iskorištavanje industrijskih sirovina. NDH se također obvezala da će sirovine, osobito rude i naftu, izvoziti u neograničenim količinama u Treći Reich. Druga obveza koju je vlada NDH preuzela bilo je podmirenje troškova njemačkih okupacijskih jedinica na svom području. Također, u okviru njemačkog poslanstva u Zagrebu, sa svrhom što uspješnije realizacije ekonomskih interesa Trećeg Reicha u NDH, djelovao je posebni trgovinsko-politički odjel (Jelić-Butić, 1978: 123–126; Matković, 2002: 113–116).

¹⁴ Mladen Lorković i Ante Vokić razriješeni su 30. kolovoza 1944. svojih dužnosti i zatvoreni u Lepoglavu. Glaise von Horstenau također je smijenjen zbog svojih defetističkih izjava i kraj rata dočekao je u Beču gdje mu je povjeren položaj opunomoćenika za pisanje vojne povijesti jugoistoka. Lorkovića i Vokića ubile su ustaše pred slom NDH u proljeće 1945. (usp. Kisić Kolanović, 1998: 87–101; Krizman, 1983c: 78–139; Glaise von Horstenau, 2013: 423–460; Matković, 2002: 220–223; Matković, 2004: 467–471).

Odnos Nezavisne Države Hrvatske s Italijom

Kraljevina Italija u Zagreb je poslala posebnog opunomoćenika talijanske vlade Raffaela Casertana. Casertano je u Zagreb stigao 24. travnja 1941., a dužnost je obavljao do pred sam slom Italije kada ga je u srpnju 1943. zamijenio Luigi Petrucci. Nakon što je Rimskim ugovorima razriješeno najvažnije pitanje između Kraljevine Italije i NDH, u Zagreb je pristigla talijanska Vojna misija pod vodstvom generala Giovanni-Battista Oxilia. Njegov je zadatak bio da na temelju postignutih ugovora održava vezu s Ministarstvom domobranstva NDH i zapovjedništvom vojske te da koordinira suradnju između talijanskih snaga i oružanih snaga NDH na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske (Matković, 2002: 153–163).

Kako je već spomenuto, kao dio Rimskih ugovora u svibnju 1941. potpisan je *Sporazum o pitanjima vojnog značenja, koja se odnose na Jadransko primorsko područje*. Njime je dogovoreno da se priobalno područje NDH koje nije anektirala Italija, zajedno s dosta širokim zaleđem, podijeli u dvije zone. Zona bliže moru nazvana je demilitarizirana zona (poslije nazvana Druga zona). Ta je zona uključivala Gorski kotar, čitavu Liku, dobar dio Hercegovine te sva područja uz jadransku obalu sa svim otocima koja su formalno bila u okviru NDH (Kisić Kolanović, 2001: 194–203). U kolovozu 1941. odnos između NDH i Italije dosegnuo je visoki stupanj napetosti nakon što je Mussolini izdao naredbu prema kojoj je zapovjedništvo Druge armije zaposjelo demilitariziranu zonu NDH i preuzelo civilnu upravu. Do talijanske ekspanzije došlo je iznenada i bez konzultiranja Pavelića, koji je bio stavljen pred gotov čin. To protezanje u dubinu Dinarida, Talijani su pravdali slabom spremom oružanih snaga NDH. Preostali pojas do demarkacijske linije između talijanske i njemačke zone nazvan je Treća zona. I u tom području vlasti NDH i njezinoj policiji i vojsci ingerencija je bila donekle ograničena (Kisić Kolanović, 1998: 49–50; Goldstein, 2008: 238).

Isto kao i prema Trećem Reichu, ekonomska ovisnost Nezavisne Države Hrvatske vrlo se brzo pokazala i prema Kraljevini Italiji. Ekonomski odnosi NDH i Italije također su se temeljili na Rimskim ugovorima. Izdržavanje talijanskih oružanih snaga na području NDH bilo je jedno od najvažnijih pitanja. Sporazumom, sklopljenim potkraj listopada 1941., vlada NDH preuzela je obavezu da opskrbljuje talijanske jedinice u Drugoj i Trećoj zoni. Talijani su tada ustaškoj vladi nametnuli posebno velike obveze u pogledu opskrbe kako vojnih snaga, koje su bile stacionirane na njezinom teritoriju, tako i stanovništva u anektiranim područjima. Glavnina tih obveza odnosila se na prehranu, što je u postojećim ratnim uvjetima davalo posebnu težinu ekonomskim obvezama NDH. Talijani su pokazali poseban interes za iskorištavanje šuma. Kako je već naglašeno, javljale su se nesuglasice vezane za ekonomsku eksploataciju NDH između Nijemaca i Talijana. Podjela Nezavisne Države Hrvatske u interesne strateške sfere među okupacijskim silama nije se poklapala s njezinom podjelom u

ekonomskom smislu, odnosno svaka je strana težila da stvori što veći vlastiti utjecaj, a time i što veću mogućnost eksploatacije. Raznovrsna njemačka eksploatacija NDH izazivala je nezadovoljstvo kod njezinog talijanskog saveznika utoliko više što su Nijemci svojedobno izjavili da nemaju posebnih političkih pretenzija prema tom dijelu Europe (Kisić Kolanović, 2001: 235–255; Jelić-Butić, 1978: 128–130; Tomasevich, 2010: 279–296; Matković, 2002: 113–116).

Drugi razlog nesuglasica između sila Osovine bilo je pitanje izručenja Židova koji su iz njemačkog interesnog područja NDH pobjegli u talijansku okupacijsku zonu. Od kolovoza 1941. talijanske su vlasti prihvaćale židovske izbjeglice u Drugu zonu, ali su vršile strogu kontrolu nad bjeguncima u anektirana područja i u Italiju. Uхваćeni bjegunci završavali su u talijanskim zatvorima i koncentracijskim logorima ili su bili vraćeni u Drugu zonu. Međutim, ustaške vlasti, a osobito predstavnici Trećega Reicha, zahtijevali su da im predaju prebjegle Židove. Zbog tih je zahtjeva došlo do dugotrajne diplomatske prepiske pa i do razmimoilaženja, najprije između predstavnika Italije i NDH, a zatim do razmimoilaženja između talijanske i njemačke diplomacije na najvišoj razini. U toj diplomatskoj korespondenciji tijekom 1942. i u prvoj polovini 1943. rješavala se sudbina oko 5 000 izbjeglih Židova. Pod utjecajem saznanja da izručenje znači smrt, u talijanskom Ministarstvu vanjskih poslova i u vojnom vrhu prevladalo je mišljenje da se Židovi iz okupiranih zona ne izruče njemačkim snagama, nego ih se interniralo u logore¹⁵ (Goldstein, 2001: 499–505).

Mladen Lorković kao ministar vanjskih poslova najdublje je i najenergičnije djelovao na odnosima između NDH i Kraljevine Italije. Lorković je kritički uočavao sve vidove problema talijanske okupacije Druge zone, ali je sve do rujna 1943. o tome šutio u javnosti. Također, mlako je reagirao na talijanska divljaštva i progone civila u anektiranom dijelu hrvatskog teritorija, iako je vlada NDH o tome imala sve informacije.¹⁶ Tek nakon pada Italije Lorković je priznao da su odnosi NDH i Italije od samog početka bili teško opterećeni. Jedna od važnih točaka koja je dovodila do napetosti te odnose bilo je i sporno pitanje talijanske potpore četnicima. S obzirom na to da je NDH neprestano bila izložena sustavnim prijetnjama četnika, Lorković je s talijanskim zapovjednicima vodio neuspjele razgovore o njihovu razoružavanju. Dobrovoljna antikomunistička milicija regrutirana je od četnika koji su Talijanima pružali informativnu podršku, dok su Talijani četnicima pružali tehničku i materijalnu pomoć (Kisić Kolanović, 1998: 46–55; Kisić Kolanović, 2001: 256–267).

¹⁵ Na sjevernom Jadranu najveći je logor bio u Kraljevici, a na jugu na otoku Korčuli.

¹⁶ Primjerice, znao je da su 1942. kod Grobnika Talijani strijeljali više od stotinu muškaraca, da su pučanstvo koje nije bilo boračko internirali i da su čitavo područje opljačkali i spalili. Zbog tog je divljaštva samo „svratio pozornost talijanskom poslaniku na nepovoljan odjek mjera na prilike na hrvatskom teritoriju” (HDA, MUP RH 013.1.8. Mladen Lorković, Dnevni izvještaj MVP Poglavniku od 23. srpnja 1942.).

Dvije godine Lorkovićeve diplomatske aktivnosti obilježene su najtežim unutar-njim problemima izazvanim talijanskom okupacijom Druge zone. Ministarstvo vanjskih poslova vodilo je paralelno diplomatski rat sa zapovjedništvom Druge armije, talijanskim glavnim stožerom i diplomatskim predstavnikom talijanske vlade Casertanom. Međutim, Pavelić nije dopuštao nikakvu otvorenu akciju protiv Talijana. Paradoksalno je da Lorkovićeve „zaštitnik” nije bio Poglavnik, nego njemački poslanik Kasche i opunomoćeni njemački general Glaise von Horstenau.¹⁷ Lorkovićeve smjena 23. travnja 1943. bio je diplomatski skandal koji je inscenirao talijanski poslanik Casertano. Nijemci su tražili način da podrže Lorkovića, ali u tome nisu uspjeli. Upravo je Kasche zaključio da je Lorkovićeve pad „posljedica Casertanovih smicalica” jer je on slovio „kao prijatelj Nijemaca.” Stijepo Perić, koji je podržavao Lorkovića, također je opozvan iz Rima, dok je novi poslanik u Italiji postao Ante Nikšić. Za novog ministra vanjskih poslova imenovan je Mile Budak (Kisić Kolanović, 1998: 46–58; Krizman, 1986: 546–547).

Kraljevina Italija kapitulirala je 8. rujna 1943. Kapitulacijom Italije Pavelić je očekivao otklanjanje talijanskog pritiska prema NDH i mogućnost anuliranja Rimskih ugovora (a vjerojatno i Rapallskog ugovora), ali isto tako ga je morila briga da se savezničke snage ne iskrcaju na jadranskoj obali i time stvore novu opasnost. Iz tog je razloga inicijativa za poduzimanje vojnih i političkih mjera na bivšem talijanskom teritoriju bila u potpunosti u njemačkim rukama, dok je vrh NDH samo postupao kako su Nijemci sugerirali. Kasche je na dan objave kapitulacije Italije Paveliću predao izjavu *Führera* i von Ribbentropa, prema kojoj Veliki Njemački Reich „jamči neograničenu nezavisnost Hrvatske, uključujući tu cijelu hrvatsku jadransku obalu.” Iste je noći Pavelić preko zagrebačke radio stanice pročitao proglas kojim je izjavio da je današnjim danom talijanska vlada „svojim postupkom riješila hrvatski narod i hrvatsku državu obveze proiztrkile iz nametnutih ugovora” (Matković, 2002: 217). Pavelićeve su se riječi odnosile samo na one krajeve koje je Kraljevina Italija pripojila Rimskim ugovorima, ali ne i na Istru i Rijeku. Ustaše su nastojali da se njihova vlast protegne i na to područje, ali je Hitler već 10. rujna potpisao odredbu o osnivanju operativne zone pod nazivom Jadransko primorje,¹⁸ sa sjedištem u Trstu. Ta operativna zona obuhvaćala je talijansku pokrajinu Furlaniju, Goricu, Trst, Istru, Rijeku, Kvarner i Ljubljano. Za visokog komesara te zone Hitler je imenovao koruškog *Gauleitera* Friedricha Rainera (Matković, 2002: 216–219; Krizman, 1983b: 131–143).

¹⁷ Glaise von Horstenau navodi da je Pavelić s Casertanom već „tjednima unaprijed dogovorio opoziv Lorkovića kao ministra vanjskih poslova i Perića kao poslanika u Rimu, dakle prije nego što je obojici rekao kako su ga Talijani ‚prisilili’ na to. Naime, sada nakon svega smatram da se pred Talijanima vrlo često skrivao iza moje malenkosti. Uvijek iznova mi je govorio o velikome talijanskom nepovjerenju prema meni” (Glaise von Horstenau, 2013: 426).

¹⁸ *Adriatisches Küstenland*.

Mile Budak kao ministar vanjskih poslova imao je u tom periodu nekoliko diplomatskih prioriteta: prvo, smatrao je da talijanskom zahtjevu za priznanjem marionetske Talijanske Socijalne Republike¹⁹ na sjeveru Italije NDH treba staviti protuzahhtjev za povlačenje Rimskih ugovora s talijanske strane; drugo, držao je da pod hitno treba povući novu talijansko-hrvatsku granicu; i *treće*, smatrao je kako je potrebno nanovo razmotriti njemačko-hrvatske gospodarske odnose i onemogućiti da njemačka vojska potražuje hrvatsko vlasništvo po svojoj volji. Budući da Pavelić nije podržao Budaka ni u jednoj od točaka uslijedila je Budakova ostavka i razlaz s Poglavnikom. Do izmjene nota s Mussolinijevom Talijanskom Socijalnom Republikom ipak je došlo. Note su izmijenjene između poslanstva NDH i talijanskog poklisarstva u Berlinu (Jareb, 1995: 108–110). U nastavku navodimo sadržaj note.

Saopćite odmah verbalnom notom talijanskom poklisaru, da on saopći svojoj vladi sljedeće: Hrvatska državna vlada očekuje, da će fašistička republikanska vlada nama saopćiti, prije dolaska ovamo njena poslanika Tamburinia, da vlada priznaje poništenje rimskih ugovora i naše pripojenje svih hrvatskih zemalja, koje su nam Talijani oduzeli tim ugovorima i ranije. U koliko to ne učine prije, svakako je potrebno, da on sa sobom donese takovu službenu izjavu, jer bez toga ne bi mogla postojati nikakova suradnja, pa bi njegovo prisustvo samo negativno djelovalo. Saopćujemo ovim putem, jer nije moguća izravna veza sa fašističkom vladom. Obavijestite o učinjenom (Krizman, 1983b: 213).

Budak je očito notu poslao bez Pavelićeva odobrenja, stoga tu nakon talijanskog odbijanja note NDH možemo pronaći glavni razlog zašto je Budak 5. studenog 1943. napustio položaj ministra vanjskih poslova (Jareb, 1995: 108–110).

Posljednje diplomatske aktivnosti

Nakon Budakove ostavke Ministarstvo vanjskih poslova preuzeo je dr. Stijepo Perić. Tih su dana u Zagrebu pristizale informacije o zlodjelima njemačkih jedinica u prolazu na području Stona, stoga je Perić odmah naredio dr. Ernestu Baueru, službeniku u ustaškom ministarstvu vanjskih poslova, da otputuje u Dubrovačko Primorje i izvidi što se ondje događa.²⁰ Bauer je uspio obići Ston i okolice te poslao iscrpan izvještaj o učinjenim zločinima – pljački i paljenju. Izuzev tog incidenta, ministar za oslobođene krajeve Edo Bulat žalio se Periću da su pripadnici 7. SS divizije Princ Eugen u Cetinskoj krajini krajem ožujka 1944. izvršili pokolj nad lokalnim stanov-

¹⁹ Nakon što je ga je Hitler spektakularno dao osloboditi iz pritvora, Mussolini je na sjeveru Italije uspostavio marionetski režim Trećeg Reicha Talijansku Socijalnu Republiku (Farrell, 2008: 487– 489).

²⁰ Perić je inače rođen kraj Stona, selo Broce.

ništvom.²¹ Ponukan tim zlodjelima, Perić je prvo njemačkom poslaniku Kascheu i generalu Glaiseu von Horstenauu uputio podugačko pismo o ispadima njemačkih jedinica na području Stona, a nakon saznanja o pokolju u okolici Sinja, otpravniku poslova u Berlinu Tomislavu Sambugnachu²² naložio je da preda prosvjednu notu njemačkom Ministarstvu vanjskih poslova i da u njoj zatraži „hitno provođenje kriminalističke obrade i podizanje optužnice protiv njemačkog zapovjednika i pripadnika Wehrmachta koji su naredili ta zlodjela i koji su im svjedočili, te u njima sudjelovali, kao i izručenje vlastima NDH četnika iz sastava tih jedinica” (Tomashevich, 2010: 359).

Sambugnach je notu uložio 11. travnja 1944., no njemačko Ministarstvo vanjskih poslova odbilo je primiti prosvjednu notu, nazivajući taj potez „bestidne arogancije” ministra vanjskih poslova NDH. Ribbentrop je potom naložio Kascheu da pročita njemačku prosvjednu notu premijeru NDH Nikoli Mandiću. Ključan dio note je glasio „da vlada Reicha mora odbiti prihvatiti takvu pisanu poruku i da vlada Reicha zabranjuje, jednom za svagda, vladi NDH da se u porukama upućenima Reichu služi takvim tonom, te da se treba služiti formom koja odgovara NDH u odnosu na Veliki Njemački Reich” (Tomashevich, 2010: 359). U noti se također navodilo kako vlada Reicha više ne može surađivati s Perićem kao ministrom vanjskih poslova, stoga je neizbježan ishod bio Perićeva iznuđena ostavka 28. travnja 1944. (Tomashevich, 2010: 358–359; Krizman, 1983b: 342–351). Mladen Lorković je ponovno, ali samo privremeno, preuzeo vođenje poslova u ministarstvu, dok nije 4. svibnja 1944. bio imenovan dr. Mehmed Alajbegović kao posljednji ministar vanjskih poslova NDH. Preuzimajući ministarstvo Alajbegović je poslao pismo Ribbentropu u kojem je izrazio nadu da će mu biti omogućeno da se dalje „izgrađuje stoljetna bliska suradnja u ratu i miru najuže formiranih odnosa njemačkog i hrvatskog naroda i tako osigura državna nezavisnost i slobodna budućnost Nezavisne Države Hrvatske” (Krizman, 1983b: 352).

Kao rezultat tog događaja došlo je i do smjene u nekoliko poslanstava NDH. Pavelić je razriješio dužnosti dotadašnjeg poslanika u Berlinu Stjepana Ratkovića, a za novog poslanika postavio je Vladimira Košaka, dotadašnjeg poslanika NDH u Mađarskoj. Na poziciju novog poslanika u Budimpešti došao je Branko Benzon, dotadašnji poslanik u Rumunjskoj. Dok je u Bukurešt u svojstvu izvanrednog poslanika

²¹ Ministarstvo za oslobođene krajeve je Ministarstvu vanjskih poslova poslalo brzozjav sljedećeg sadržaja: „Dana 28. 3. 1944. njemačke trupe Princ Eugen izvršile su užasan pokolj i palež na izključivo hrvatskim stanovništvom sela: Otok, Rude, Grab i.t.d. Mužki članovi tih obitelji nalaze se u Sinju kao ustaše, domobrani ili u Njemačkoj na radu. Gradjanske vlasti nemoćne su spriječiti ogorčenje gradjanstva te odklanjaju svaku odgovornost za to užasno djelo. Opširniji izvještaj sledi po tekliću. Moli se s Vaše strane poduzeti sve potrebno” (HDA MVP NDH, signatura fonda 227, kutija broj 3).

²² Poslanik Stjepan Ratković nalazio se u Beču na bolovanju.

i opunomoćenog ministra poslan Miroslav (Friedrich) Navratil (Krizman, 1983b: 352).

Početak 1945., pred neizbježnim porazom Trećeg Reicha, dolazilo je u Zagrebu do međusobne komunikacije različitih strana s ciljem stvaranja određene antikomunističke koalicije. Pravile su se kombinacije u koje su bili uključeni ustaški krugovi, Maček i njegova grupa, četnici Draže Mihailovića, crnogorski separatisti oko Sekule Drljevića i slovensko domobranstvo na čelu s Leonom Rupnikom. Međutim, bilo kakve kombinacije tih antikomunističkih snaga o zajedničkoj borbi poništavalo je povlačenje njemačke vojske i nezadrživo napredovanje Narodnooslobodilačkog pokreta. Vladimir Košak, poslanik NDH u Berlinu, pokušao je u zadnjim danima rata stupiti u vezu sa Saveznicima preko stožera admirala Karla Dönitza (koji je nakon Hitlerova samoubojstva kratkotrajno bio na čelu Trećeg Reicha), namjeravajući prisustvovati pregovorima zastupajući interese NDH. Međutim, Košak je u Flensburg stigao kad su svi pregovori već bili završeni, stoga je taj pokušaj bio potpuno bezuspješan (Matković, 2002: 229–237; Krizman, 1983c: 305–308).

Posljednji pokušaj spašavanja NDH izvršen je upućivanjem memoranduma vlade NDH feldmaršalu Haroldu Alexanderu, komandantu savezničkih snaga na Sredozemlju. Memorandum je sastavljen nekoliko dana prije povlačenja ustaške vlade i Pavelića iz Zagreba. Sastavio ga je u najvećoj mjeri Ivo Bogdan, glavni ravnatelj za promidžbu, a u tome su mu pomagali ministar vanjskih poslova Mehmed Alajbegović i ministar bez portfelja Edo Bulat.²³ U memorandumu, koji su u zoru 4. svibnja potpisali članovi vlade, posebno se isticala potreba daljnjeg održavanja NDH.²⁴ Naglašeno je da obrana NDH nije „borba za bilo kakvu, a najmanje fašističku, političku ideologiju. To je čisto hrvatski nacionalni obrambeni rat” (Krizman, 1983c: 294). Kao argument navodilo se da je u listopadu 1944., kada se očekivalo savezničko iskrcavanje u Dalmaciji, izdana zapovijed da se hrvatske oružane snage ne suprotstavljaju Saveznicima. Sada se vlada Nezavisne Države Hrvatske, navodi se u nastavku, želi staviti pod okrilje Saveznika i spremna je prihvatiti arbitražu Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država (Krizman, 1983c: 294–295; Matković, 2002: 238). Memorandum je trebao predati ministar Vjekoslav Vrančić u pratnji pomorskog kapetana Andre Vrkaljane koji je govorio engleski. Vrančić u svojoj knjizi „S bielom zastavom preko Alpa” navodi kako mu je vlada NDH povjerila važnu „vojničko-diplomatsku misiju”.

Bilo mi je stavljeno u zadaću uručiti Savezničkom zapovjedniku za Sredozemlje feldmaršalu Alexandru Spomenicu, kojom ga hrvatska vlada moli, da u slobod-

²³ Nakon kapitulacije Italije Bulat je imenovan ministrom za oslobođene krajeve. Tu dužnost vrši do svibnja 1944., nakon toga je član vlade kao ministar bez portfelja (Dizdar et al., 1997).

²⁴ Vidi cijeli tekst memoranduma u Krizman (1983c: 289–294).

no područje Hrvatske uputi svoju vojsku u svrhu zaštite više stotina tisuća bjegunaca, kojima je prietila opasnost pokolja od komunističkih partizana. U slučaju, da Saveznički zapovjednik ne mogne udovoljiti ovakovoj molbi hrvatske vlade, bio sam opunomoćen ponuditi mu predaju hrvatskih oružanih snaga i prihvatiti uvjete predaje (Vrančić, 1953: 7).

Kao i prethodni, ni taj pokušaj spašavanja NDH nije imao posebnog odjeka kod onih faktora kojima se ustaško vodstvo obraćalo. Vrančić je avionom odletio do Celovca (Klagenfurta), a zatim nastavio automobilom do zapovjedništva britanske Osme armije smještenog u selu Marocco blizu Venecije (v. više u Vrančić, 1953: 26–47). Vrančić je zatražio da ga pošalju u Casertu feldmaršalu Alexanderu, no njegova molba nije bila udovoljena (Vrančić, 1953: 26–54; Krizman, 1983c: 302–304). Zadnja sjednica vlade NDH održana je 5. svibnja 1945., stoga s tim datumom prestaje i djelovanje Ministarstva vanjskih poslova NDH. S neuspjelim pokušajima spašavanja NDH ustaško je vodstvo napustilo Zagreb 6. svibnja 1945. povlačeći se prema Austriji i slijedilo sudbinu svoje pokroviteljice nacističke Njemačke (Matković, 2002: 237–238; Jelić-Butić, 1978: 304–310; Krizman, 1983c: 289–325).

Zaključak

Nezavisna Država Hrvatska bila je međunarodno priznata, međutim države i režimi koji su je priznali bili su samo oni vezani uz sile Osovine. Iako je radila na diplomatskom planu da dobije priznanje i drugih država u tome nije uspjela. Manjak suverenosti te politička i ekonomska podčinjenost okupacijskim silama – Njemačkoj i Italiji – vidljiva je već od samog proglašenja i određivanja granica. Granice NDH bile su u velikoj mjeri diktat tih sila, što je posebno došlo do izražaja u odnosu prema Italiji s Rimskim ugovorima. Rimski ugovori su u potpunosti pokazali karakter talijanskih aspiracija za teritorijem i želju za političkim utjecajem u novoosnovanoj tvorevini. Njima je NDH, između ostalog, izgubila slobodu diplomatskog djelovanja jer se obvezala da neće preuzimati međunarodne obaveze koje bi se kosile s talijanskim jamstvima. Također, podčinjeni položaj NDH vidljiv je i u statusu okupacijskih sila na njezinom teritoriju. Demarkacijska linija, koja je do jeseni 1943. dijelila teritorij NDH, upravo je u tom aspektu odavala svoju pravu funkciju. Dok su talijanske trupe tendirale širenju okupacijskog područja, dotle su Nijemci postupno povećavali vojne snage u svojoj okupacijskoj zoni i eksploatirali prirodna bogatstva. Nadalje, učestalo mijenjanje ministara vanjskih poslova i poslanika izraz je visoke nestabilnosti i zavisnosti prema okupacijskim silama te manjak suverenosti ustaške vlasti. U četiri godine svojeg postojanja, NDH je imala pet ministara vanjskih poslova. Visok stupanj podčinjenosti fašističkim saveznicama vidljiv je i u razlozima smjene (ili ostavke) čak trojice ministara – Lorkovića, Budaka i Perića. NDH je imala osam poslanstava i to

samo u europskim državama. U četiri godine ustaško je vodstvo u Berlinu i Rimu, kao najvažnijim glavnim gradovima savezničkih zemalja, izmijenila četiri, odnosno dva poslanika. U Sofiji i Budimpešti također su se izmijenila četvorica poslanika. Pavelić je sudbinu NDH vezao u potpunosti za sudbinu Trećeg Reicha čime je ostao njezin zadnji saveznik. Nasuprot pokušajima ustaške vlasti da izgradi vlastiti upravno-politički sustav i da pokuša neovisno diplomatski djelovati, NDH je prije svega bila marionetska tvorevina sila Osovine.

Literatura

- Hrvatski Državni Arhiv. Ministarstvo vanjskih poslova NDH, signatura fonda 227.
- Dizdar, Zdravko; Grčić, Marko; Ravlić, Slaven i Stuparić, Darko (ur.). 1997. *Tko je tko u NDH*. Zagreb: Minerva.
- Drezga, Tihomil. 1945. Postanak i priznanje Nezavisne Države Hrvatske. *Spremnost*, 163 i 164.
- Farrell, Nicholas. 2008. *Novi život*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Gajski, Bruno Korea. 2015. Ključni momenti jugoslavenske i hrvatske diplomacije. *Međunarodne studije*, XV (4): 43–64.
- Glaise von Horstenau, Edmund. 2013. *Zapisi iz NDH*. Zagreb: Disput.
- Goldstein, Ivo. 2001. *Holokaust u Zagrebu*. Zagreb: Novi Liber.
- Goldstein, Ivo. 2008a. *Hrvatska 1918–2008*. Zagreb: EPH Liber.
- Goldstein, Ivo. 2008b. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista.
- Goldstein, Ivo i Goldstein, Slavko. 2015. *Tito*. Zagreb: Profil.
- Jareb, Jere. 1995. *Pola stoljeća hrvatske politike, 1895.–1945*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest.
- Jelić-Butić, Fikreta. 1978. *Ustaše i NDH*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Školska knjiga.
- Jelić-Butić, Fikreta. 1983. *Hrvatska seljačka stranka*. Zagreb: Globus.
- Jonjić, Tomsilav. 1999. Pitanje priznanja Nezavisne Države Hrvatske od Švicarske Konfederacije. *Časopis za suvremenu povijest*, 31 (2): 261–278.
- Kisić Kolanović, Nada. 1998. *Mladen Lorković: Ministar urotnik*. Zagreb: Golden marketing.
- Kisić Kolanović, Nada. 2001. *NDH i Italija*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kisić Kolanović, Nada. 2003. *Zagreb–Sofija: prijateljstvo po mjeri ratnog vremena*. Hrvatski državni arhiv – Dom i svijet.
- Krizman, Bogdan. 1981. *Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu 1941.–1943*. Zagreb: Globus.
- Krizman, Bogdan. 1983a. *Ante Pavelić i ustaše*. Zagreb: Globus.
- Krizman, Bogdan. 1983b. *Ustaše i Treći Reich I*. Zagreb: Globus.

- Krizman, Bogdan. 1983c. *Ustaše i Treći Reich II*. Zagreb: Globus.
- Krizman, Bogdan. 1986. *NDH između Hitlera i Mussolinija*. Zagreb: Globus.
- Landikušić, Rafael. 1942. *Priručnik o političkoj i sudbenoj podjeli NDH*. Zagreb.
- Lorković, Mladen. 1942. *Međunarodno politički položaj Hrvatske*. Zagreb.
- Matković, Hrvoje. 2002. *Povijest Nezavisne Države Hrvatske*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Matković, Hrvoje. 2004. *Studije iz novije hrvatske povijesti*. Zagreb: Golden marketing.
- Mursalo, Tvrtko Andrija. 2005. Diplomacija NDH: Ministarstvo vanjskih poslova i njegovi diplomatsko-konzularni predstavnici. *Hrvatska revija*, 5 (2): 114–123.
- Pirjevec, Jože. 2012. *Tito i drugovi*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Ramet, Sabrina P. 2009. *Tri Jugoslavije: Izgradnja države i izazov legitimacije 1918.–2005*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Tomasevich, Jozo. 2010. *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941–1945. – okupacija i kolaboracija*. Zagreb: EPH Liber.
- Spomen knjiga prve obljetnice NDH*. 1942. Zagreb.
- Vojinović, Aleksandar. 1995. *NDH u Beogradu*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Vrančić, Vjekoslav. 2006. *Branili smo državu*. Washington D.C.: HB Press.
- Vrančić, Vjekoslav. 1953. *S bielom zastavom preko Alpa*. Buenos Aires: Hrvatska pučka knjižnica.

Diplomacy of Independent State of Croatia – actors and processes

Summary

The author presents the key moments of the diplomacy of the Independent State of Croatia: from the organization of the Ministry of Foreign Affairs in April 1941 to the last attempts to save the Independent State of Croatia in May 1945. The article presents all relevant events for the diplomacy of the Independent State of Croatia with a focus on the most important participant in certain diplomatic actions. The paper lists all foreign ministers who headed the ministry, their diplomatic activities and the reasons for their dismissal or resignation. The article also provides an insight into the utmost dependence of the Ustasha regime on fascist allies, Germany and Italy, processing the relationship with each of them separately. The frequent change of foreign ministers and ambassadors in the most important states for the NDH is an expression of high instability and subordination of the Ustasha regime to the occupying forces.

Key words: NDH, NDH diplomacy, NDH Ministry of Foreign Affairs, Mladen Lorković, Treaties of Rome 1941.

